

6. La immigració de mitjans del segle XX: el barri es consolida

Unes línies més amunt hem explicat que els fluxos migratoris durant la primera meitat del segle XX cap a Catalunya —i, per tant, cap a l'Hospitalet— no es van arribar a interrompre mai del tot. La crisi dels anys 30 i els estralls de la Guerra Civil van afectar el procés migratori, però els últims anys s'ha demostrat que les migracions de la postguerra, que hom ha arribat a anomenar “de la fam”, van oferir unes xifres gens minses: sense anar més lluny, Cabré fa una estimació del saldo migratori —és a dir, la diferència entre les entrades per immigració i les sortides per emigració en un mateix lloc— de Catalunya durant la dècada dels 40 de 256.718 persones⁷⁰. Tanmateix, hi ha un ball de xifres entre diferents autors que respon a la dificultat que presenten les dades estadístiques per a aquella dècada. Andreu Domingo alerta que les obtingudes per al primer quinquenni de la postguerra no són gaire fiables, atès que possiblement van enregistrar la mortalitat a la baixa⁷¹. Martí Marín, per la seva banda, avisa que els immigrants no es registraven en arribar al Principat —un tràmit que podia demorar-se anys—, el que hauria engreixat les

xifres dels anys 50 amb persones que realment havien arribat una dècada abans.

Sigui com sigui, les xifres van créixer de manera exponencial a partir de la dècada dels 50. Aquesta onada migratòria abasta 25 anys, del 1950 fins al 1975, quan els saldos migratoris van començar a reduir-se fins a assolir una xifra de 90.000 persones el 1980. Durant aquestes tres dècades, la població de Catalunya va passar dels 3,2 als 5,9 milions d'habitants, el que significa un creixement anual de 100.000 individus de mitjana.

Cabré fa una estimació del saldo migratori català de la dècada dels 50 de 439.874 persones, un increment del 71,3% respecte de la dècada anterior⁷². Anys més tard, en concret en el quinquenni de 1961-1965, això és, en la meitat d'anys, s'estima que el saldo migratori va ser de 354.000 persones, i de 366.000 entre 1966 i 1970. Els cinc anys següents aquest índex cauria fins a les 231.000 persones, i experimentaria una davallada considerable en el període 1976-1980, baixant fins a les 24.000 persones. El següent quinquenni, ja als 80, el saldo migratori seria de -90.000,

70. CABRÉ, Anna; (*op. cit.*, 1999), p.181.

71. DOMINGO, Andreu; *Catalunya al mirall de la immigració*, Barcelona, L'Avenç, 2014, p.23.

72. CABRÉ, Anna; (*op. cit.*, 1999), p.181.

Veïns de la ciutat esperant el bus que els portarà als seus pobles d'origen per passar les vacances d'estiu (1972) / Diario de Barcelona

66 coincidint amb la crisi econòmica⁷³. Per entendre la magnitud de l'onada migratòria cal centrar-nos, tanmateix, en els anys 60: Cabré estima en 720.442 el saldo migratori d'aquella dècada.

Quins són els motius que expliquen aquesta ingent onada migratòria? La resposta no és pas senzilla, atès que hi convergeixen diversos factors. Per una banda, la consolidació de les xarxes migratòries establertes el primer terç del segle XX, que es van mantenir gràcies a factors d'expulsió dels llocs d'origen i d'uns altres d'atracció cap a les regions de destinació. I aquests factors estan estretament vinculats a la política econòmica del règim franquista durant la postguerra. Teresa Ortega argumenta que la posada en marxa de

polítiques autàrquiques i aïllacionistes durant la postguerra va perjudicar el sector agrari del sud peninsular, estroncant, d'aquesta manera, la puixança que havia experimentat des d'inicis del segle XX⁷⁴. Val a dir que el seu argumentari parteix de la província de Granada, una de les regions que més immigrants va aportar a Catalunya. Sigui com sigui, els salaris i les condicions de feina van empitjorar per a una massa jornalera que, davant l'avinentsa d'un futur incert, va optar per agafar les maletes i marxar cap a les ciutats industrials catalanes, madrilenyes, basques i valencianes.

A partir del 1959 les migracions es van intensificar. Aleshores el règim entomava la tasca de liberalitzar l'economia i abandonar les polítiques que havien caracteritzat la postguerra, i aquell any aprovava el Pla d'Estabilització, amb el qual es pretenia la integració econòmica de les diferents províncies espanyoles. El pla contemplava una sèrie de mesures per estabilitzar l'economia i fomentar l'entrada de capital estranger en forma d'inversions a les empreses del país. D'aquesta manera, el règim trencava amb el pasat autàrquic i encetava una època de desenvolupament econòmic coneguda com el *desarrollismo*. Però això és una altra història.

El que ens interessa és que el Pla d'Estabilització va jugar un paper clau a l'hora d'entendre les migracions de la dècada dels 60, les

73. PUJADAS, Isabel; 'Les migracions dels anys seixanta a Catalunya', a *Nadala*, n. 41, 2007, p.37.

74. PUIG, Angelina i ORTEGA, Teresa; *Andalucía y Catalunya: dictadura y emigración*, Barcelona, Edicions Bellaterra, 2020, pp. 141-145.

més intenses del període de la segona onada. I és que les mesures posades en marxa pels ministres de la dictadura, lluny de solucionar els problemes d'algunes zones deprimides —com ara les del sud peninsular—, van fomentar-ne de nous, fent créixer les desigualtats territorials a l'hora de repartir les inversions; tot plegat va provocar que algunes províncies quedessin pràcticament abandonades i al marge de les inversions destinades a impulsar la industrialització⁷⁵. Per contra, en altres regions com Catalunya es va produir una forta expansió industrial per a la qual era necessària una gran quantitat de mà d'obra⁷⁶. L'històric dirigent veïnal Antonio García, natural d'Aguilar de la Frontera (Còrdova) que va aterrar als Blocs el 1955, ho va viure en primera persona. *En ese tiempo, en Andalucía, no teníamos trabajo, no había forma de estudiar [...] Entonces empezaron a venirse las familias, se vino mi tía, la hermana de mi madre y al poco tiempo tiró de mí y así sucesivamente fuimos viniendo toda la familia del pueblo*⁷⁷.

75. *Ibidem*, p.145.

76. TÉBAR, Javier; 'Immigració i treball a Catalunya, 1939-1975', a *Memòries del viatge (1940-1975)*, Sant Adrià de Besòs, Cossetània Edicions, 2009, p.88.

77. *La Florida. La historia contada por su gente...*

Façana principal del mercat del Torrent Gornal / AMHL 101 AF 0004549 /a.Juan Ciuret

Com a ciutat eminentment receptora d'immigració, l'Hospitalet va experimentar un augment d'habitants espectacular, doblant la seva població gairebé cada dècada: si el 1950 tenia 71.580 habitants, el 1979 va tancar-lo amb 294.627 veïns i veïnes. És a dir, 223.047 habitants més en 30 anys, un augment de població del 311,6%, considerablement per sobre de la mitjana catalana d'aquells anys, que va ser del 83,6%.

La informació disponible sobre el creixement migratori a l'Hospitalet mostra un increment exponencial a partir de la dècada dels 60. L'any 1961 tancava amb un saldo migratori positiu de 4.800 persones, però un any més tard aquesta xifra es doblava i arribava als 10.282; el màxim històric es marcaria l'any següent, 1963, amb un creixement migratori d'11.909 persones. A partir d'aquest any la

Inauguració amb l'alcalde Ramon Solanich i altres autoritats. Es tracta del moment en que els assistents conversen a l'entrada principal del nou equipament / AMHL 843 AF 0001469 /a. Juan Ripoll /d. Ramon Solanich i Riera

68

xifra no faria més que baixar, molt lentament, fins a arribar al 1976, que va deixar un creixement negatiu de -494 persones. No seria fins a l'any 2000 que aquesta taxa tornaria a ser positiva, ja en la tercera onada del segle, integrada per persones arribades de fora de l'Estat.

Com ja va passar els anys 40, el camp migratori català va expandir-se. A partir dels anys 50 no només arribaven valencians, aragonesos o murcians i almeriencs, sinó que també castellans, gallecs, extremenys i persones de l'Andalusia occidental. Una ullada al Padró del 1965 mostra que aquell any hi vivien a la ciutat més persones nascudes a Andalusia que no pas a l'Hospitalet: 41.378 andalusos davant dels 31.851 hospitalencs de naixement. Mossèn Murillo, històric rector de la

parròquia de Nostra Senyora de la Llum —de la qual parlarem més endavant— així ho va corroborar als estudiants del Fontserè.

*Aquí, a la Florida, ya te digo, vinieron andaluces, gallegos y extremeños. Cuando llega uno, siguen todos. Había aquí calles... la calle de los gallegos que era la calle Piera. Allí todo eran comercios de gallegos. Había pueblos de los cuales casi el 50% estaba aquí. Aquí predominaban cordobeses, de Luque, de Zarza Capilla... aunque el colectivo más numeroso era el andaluz.*⁷⁸

Una d'aquestes famílies era la del Manuel Domínguez. Quan van arribar a l'Hospitalet procedents de Jaén, segons va explicar a la

78. *La Florida. La historia contada por su gente...*

primera sessió del taller d'història, es van instal·lar a Pubilla Cases, en concret al carrer Rosa de Alejandria. Més endavant, poc abans del seu naixement, ja van anar a viure al carrer Aigües del Llobregat, on va néixer. Literalment. El seu testimoni coincideix amb el de tantes famílies que van haver de marxar de la seva terra per buscar un futur millor. “Primer va venir el meu pare, que era paleta, i va estar treballant entre Pineda i Calella fent apartaments. Després, quan va veure un pis va cridar la meva mare amb la meva germana i van venir el 1962”. De fet, no era pas estrany que el pare de família emigrés primer en solitari, per comprovar el terreny. Un cop afinat el tret, cridava la seva dona i els fills perquè vinguessin amb ell. També eren importants, com hem explicat amb anterioritat, les xarxes migratòries que s’havien anat teixint des de principis de segle. És a dir, el boca-orella entre familiars o amics, a través del qual recomanaven l’emigració a un determinat indret o ciutat que era conegut per algú del grup que ja hi vivia. Els qui havien migrat primer, a més, conformaven una xarxa de suport per als que acabaven d’arribar, en cas de necessitar un sostre per dormir els primers dies, entre altres. Així va ser per a Miguel Palomeque, que en el primer taller d’història relata que va arribar als 70 al carrer de les Glicines d’Esplugues, a viure amb uns tiets. Per la seva banda, la Gloria López, natural d’Albacete, veïna del barri i també participant del primer taller d’història, narra una història que encaixa amb aquest relat. *Yo vine a casa de mi hermana y allí estuve un año. Luego me compré un pisito y me vine a vivir ya con mi*

marido. El fet de tenir família vivint a Catalunya va ajudar a la integració. *Pues como ya tenía aquí familia, pues nos gustó y aquí nos quedamos*, diu la Gloria. Tanmateix, la vinculació amb el seu lloc d’origen continua present. *Vamos de tanto en cuanto al pueblo, pero yo ya estoy acostumbrada a vivir aquí. Cuando llevo una temporada en el pueblo, pues ya hecho de menos estar aquí*. En aquest sentit, el fenomen de la tornada dels immigrants al seu lloc d’origen durant els períodes de vacances donaria per a una recerca independent; aquí només direm que els mesos de calor es produïa un “autèntic èxode” al barri i la ciutat, segons ho va descriure el *Diario de Barcelona* en la seva edició del 21 de juliol del 1972, que incloïa una fotografia del carrer de los Naranjos que mostrava un grup de persones amb maletes esperant un autobús que els portaria uns dies a Andalusia, Castella o Extremadura.

La qüestió de les migracions cap a Catalunya era un tema de pura actualitat durant els anys 60 i 70. De fet, Candel, autor de *Els altres catalans*, va visitar el Centre Social el 1968 per parlar del seu llibre *Ser obrero no es ninguna ganga*, tot i que la policia, finalment, li ho va impedir. El març del 1974, el Centre Social la Florida va organitzar un xerrada sobre la immigració⁷⁹, mentre que un mes després, el butlletí del centre, depenent de la parròquia de Nostra Senyora de la Llum i sobre el qual en parlarem més endavant, va dedicar un especial a la immigració, amb alguns arti-

79. *Diario de Barcelona*, 15/3/1974.

El descampat, un paisatge comú en aquella època al barri / José Cera (Fotografia cedida per Juan Carlos Valero)

cles i una portada amb una vinyeta d'El Perich que ironitzava sobre els rumors i el dir d'alguns que asseguraven que els immigrants, suposadament, treien la feina a la gent autòctona. En un dels textos que acompanyaven l'edició titulat *Hospitalenses de adopció*, Sapabia reflexionava sobre el desarrelament del migrant i els problemes que trobava al barri d'adopció. *En resumen, debemos intentar encarnarnos en esta tierra en la que, quizás para siempre, tengamos que ganar el pan con el sudor de la frente y en la que nuestros hijos,*

si no luchamos por mejorar la situación, tendrán que pasar los mismos sufrimientos. En aquell mateix número del butlletí del Centre Social, Arsense descrivia a *De Despeñaperros p'abajo* [sic] les sensacions que un immigrant tenia en arribar a Barcelona de manera molt gràfica i les dificultats que afrontaria a partir d'aquell moment. Seguidament, adjuntem alguns fragments del text. *Al llegar a la estación, no sales de tu asombro; en tu vida has visto tanta gente junta. Un estallido de voces, de luces, prisas y ruido, te ha parado el cora-*

zón [...] Vas a la dirección que te dieron este verano en el pueblo de una patrona, 'es buena mujer, yo los dos primeros años estuve parado allí' [...] Te tiendes en la cama y tratas de poner en orden tu cabeza. 'Mañana, en cuando me levante, a buscar trabajo'. [...] Pero la desilusión vendrá mañana, cuando te empiecen a preguntar: ¿oficio?, y tu respondes: 'del campo', ¿estudios? 'solo fui a la escuela, hasta los diez años'.

La història descrita amb anterioritat encaixa amb la de milers de persones —tot i que pel que explica, s'ajusta més a l'experiència d'un home que hagués immigrat sol— que van aterrar a la Florida i les Planes aquells anys, el que va significar un augment poblacional que va fer que el barri aparegués per primer cop al Padró el 1960, quan tenia una població de 27.630 habitants. Si tenim en compte l'escassa densitat constructiva existent en aquesta zona fins als anys 40, fet que provocava que la població del barri fos més aviat residual —de pocs centenars de persones— en comparació amb uns altres nuclis com Collblanc-la Torrassa o el Centre, podem constatar que l'onada migratòria de mitjans del segle XX va ser la que va configurar el barri tal com el coneixem avui dia. La que el va poblar i el va fer créixer fins a límits insospitats i no planificats en els projectes urbanístics elaborats dècades abans. Una dècada més tard, el 1970, la població del barri ascendiria a les 53.364 persones, mentre que el 1975 assoliria les 53.690⁸⁰. Mossèn Murillo en dona

80. Val a dir que fins al 1986 la població de les Planes estava agregada a la de la Florida a les estadístiques.

“Las calles eran barro”, tal com podem comprovar en aquesta foto dels anys 70 del barri / CELH

testimoni. *Llegó tanta gente, y tan de golpe, que los problemas que eso originó fueron muy graves, y el problema mayor fue el de la vivienda, va deixar escrit en el seu 50 anys compartint i acollint, elaborat braç a braç amb Montse Santolino per commemorar el 50è aniversari de la parròquia del barri.*

Amb tot, els records actuals d'aquella comunitat que es va generar arran de la immigració són bons. O, almenys, prevalen per sobre dels dolents. L'Estrella Ambrojo, escriptora i actívista, descriu aquell ambient de familiaritat. *Cuando había alguna necesidad de algo es-*

El parc de 'los Pajaritos' en la dècada de 1970 / AVV Collblanc-Torrassa

taba la vecina. Yo tenía una vecina que para mí era familia, era más importante que muchas tías mías. Porque pasaba algo y decían 'ves a la vecina'. La vecina valía para todo, desde para darte ajo, hasta para cuando te ponías muy enfermo [...] Porque claro, al ser inmigrantes muchas familias se quedaban en sus pueblos y ellos se venían aquí un poco solos, y se hacían el círculo de amistad con esa vecina, el círculo de familia con esa vecina, relata l'Estrella.

Quan des de les Planes es podia veure el mar

I és que la Florida i les Planes, conjuntament amb uns altres barris de la ciutat com ara Pu-

billa Cases, Can Serra, Sanfeliu, Bellvitge o el Gornal, havien sorgit arran de la immigració, que a la vegada convertia la ciutat en un espai privilegiat per als negocis immobiliaris, a causa de la seva àmplia disposició de terrenys susceptibles de ser urbanitzats. L'Ascensión Muñoz, que va venir de Badajoz els anys 70, ens ho recorda en una intervenció durant el primer taller d'història del barri, celebrat el desembre del 2021. *Yo cuando vine era todo campo. Recuerdo que aquí no había pisos, no había casi ninguno. Recuerdo lo que es la calle Primavera, que era todo campo también.* Miguel Palomeque, a la mateixa sessió, corrobora les explicacions de l'Ascensión. *En la avenida Primavera pues había ya algunos bloques hechos, a un lado y otro de un*

En primer terme estructures fetes de fustes, fil ferro, plàstics i altres material que formaven petites barraques per guardar eines de l'hort. Darrere horts i edificis. Es veuen dues torres d'alta tensió / AMHL 901 AF 0003095 /a. Adela Sendra Ferrer /d. Felix Sandoval Candelas

carrer que se llamaba Romagosa, si no recuerdo malamente, y a la otra banda Primavera. Había un payés, todo eso eran campos donde criaban hortalizas. Per la seva banda, una altra participant del taller, l'Ángeles Mainero, rememora com des del carrer Teide es podia veure el Mediterrani fa uns anys. Estaba viendo todo el mar y tenía una vista maravillosa, eso no lo cambio por lo de ahora. I és que la febre constructiva va fer omplir la

ciutat de ciment. De fet, entre el 1950 i el 1980 l'Hospitalet i el barri van viure una època de màxima especulació urbanística, coincidint sobretot amb el mandat de l'alcalde José Matías de España, que va dirigir la ciutat entre el 1962 i el 1973. No hi havia una política urbanística clara, i els plans parcials eren constantment modificats i convertien gairebé tot en espai edificable. Sense anar més lluny, hi ha estudis de l'època en els

quals l'Ajuntament preveia que els anys 80 del segle XX l'Hospitalet assoliria els 700.000 habitants⁸¹. Darrere d'aquestes previsions, no obstant això, hi havia l'aspiració de les autoritats municipals d'obtenir un escó entre els Procuradores a Cortes franquistes, ja que assolir la xifra dels 300.000 habitants en donava dret.

Sembla obvi, però cal destacar que el creixement demogràfic va comportar un creixement urbanístic sense precedents. Els edificis es feien cada cop més alts, i alguns autors parlen de 'barraquisme vertical' a l'hora de descriure el model de promocions d'habitatges que es van començar a edificar a partir dels anys 50. Alberto Sánchez destaca a la seva tesi que la dècada anterior, la dels anys 40, va servir de "trampolí" sobre el qual es va impulsar l'expansió urbanística de les dècades següents. De fet, l'investigador assenyala que la majoria de permisos d'obra que es van sol·licitar durant els 40 a la ciutat es van concentrar a la Florida, en concret als carrers Martí Blasi, Bòbiles, Miraflores i Florida⁸². Els anys 50 la construcció d'habitatges es va disparar al barri, que progressivament anava perdent el paisatge característic que havien contemplat els habitants de l'antic nucli de les Planes durant segles. Els camps de conreu van donar peu a blocs d'habitatges i nous vials, com ara l'avinguda d'Isabel la Catòlica, que connecta el barri amb el Centre —al sud— i Pubilla Cases —al nord—, la qual va

ser oberta el 1957. Tres anys més tard, l'avinguda del Torrent Gornal va començar a omplir-se de blocs de pisos, així com la de Miraflores. Quelcom similar va tenir lloc a l'avinguda Masnou el 1966, any en el qual va ser urbanitzada —es van haver d'enderrocar unes casetes que s'havien construït anys enrere a la cantonada amb Renclusa—. Manuel Domínguez assegura que es tracta d'un dels "pitjors exemples" d'edificació "salvatge" de l'àrea metropolitana de Barcelona, ja que l'amplada del vial va permetre construir edificis molt alts a banda i banda. De fet, a l'avinguda Masnou es va construir el que durant dècades va ser l'edifici més alt del municipi.

I és que la poca planificació urbanística va convertir l'Hospitalet en una ciutat dormitori que depenia totalment de Barcelona. El barri, que s'havia pensat els anys 20 i 30 com un indret de casetes baixes, va omplir-se d'edificis més alts que no concordaven amb l'estretor dels seus carrers. La disbauxa constructiva, a més, no va venir acompanyada dels serveis comunitaris necessaris, des de l'enllumenat fins al transport públic, passant per l'asfaltatge dels carrers o l'assistència mèdica i educativa. Més endavant abordarem aquestes qüestions a través dels testimonis recollits als tallers d'història, però.

L'element que va possibilitar l'especulació urbanística a l'Hospitalet va ser el Pla Comarcal del 1953, un instrument promulgat per llei que va lliurar la ciutat, sense condicions ni control administratiu, a la inversió privada. Es tractava d'un planejament per ordenar el

81. VV.AA; (*op. cit.*, 1997), p.152.

82. SÁNCHEZ, Alberto; (*op. cit.*, 2017), p.81.

*Manifestació a l'avinguda Masnou contra l'urbanisme descontrolat /
José Cera (fotografia cedida per Juan Carlos Valero)*

75

territori que va incloure l'Hospitalet en l'àrea d'influència de Barcelona. És a dir, que la ciutat va perdre la facultat de planificar el seu creixement en favor d'una comissió creada per l'Ajuntament de Barcelona⁸³. Aquest pla va permetre un alt creixement urbanístic arreu de l'àrea metropolitana, a través dels plans parcials, que especificaven com s'havia d'edificar en una zona en concret. Els de les Planes i la Florida es van aprovar els anys 1957 i 1958, i van ser revisats el 1964 i el 1974, respectivament. Tanmateix, i segons recorda Sánchez⁸⁴, aquests planejaments respondrien més aviat a una intenció de

maquillar el despropòsit urbanístic que ja era evident. Els plans, finalment, van haver de ser revisats el 1964 —el de les Planes— i el 1974 —a la Florida—, atès que les previsions de població que s'havien fet van quedar desbordades per la realitat. Si el Pla aprovat el 1958 per a la Florida preveia una població desitjable de 20.000 habitants, el 1974 aquesta xifra era ja de 47.000.

En una crònica publicada a *Mundo Diario* el 31 de juliol del 1974 es dona fe de l'aprovació provisional de la revisió del planejament per al barri de la Florida, la qual havia generat una forta controvèrsia entre una part del veïnat. Tanmateix, l'autor de la peça periodística destaca l'escassa presència de veïns al Ple. Ho assenyala amb un cert punt d'estranyesa,

83. NAVARRO, Ferran; 'Els plans de l'Hospitalet', a *Quadrerns d'Estudi*, Centre d'Estudis de l'Hospitalet, n.8, 1988, pp. 65-69.

84. SÁNCHEZ, Alberto; (*op. cit.*, 2017), p.175.

Els blocs de pisos van proliferar ràpidament al barri. A la imatge, un a sobre del Banco Hispanoamericano / Oriol Rius (fotografia cedida per Juan Carlos Valero)

atès que diversos col·lectius havien mostrat el seu desacord amb el que estipulava la renovació del Pla Parcial. Sense anar més lluny, en un escrit del Centre Social de la Florida, de l'abril del 1974, s'assenyala que per portar a terme els plans municipals per al barri caldria expropiar les cases de 153 famílies. Fins a aquell moment, 600 veïns havien signat un escrit en desacord amb el pla, que segons denunciaven no preveia escoles, zones verdes o equipaments esportius, les autèntiques rei-vindicacions veïnals. En aquest sentit, la reclamació era clara: que tots els espais lliures que quedaven al barri —pocs—, servissin per fer-hi equipaments i zones verdes. El 21 de setembre d'aquell any, el Centre Social va organitzar una assemblea oberta per debatre el replantejament del Pla Parcial, en la qual es va acordar que cap família es quedés sense casa i la necessitat de reclamar més escoles públiques i equipaments. Val a dir que uns mesos abans, el febrer del 1974, el Col·legi d'Arquitectes de Barcelona va enviar una carta a l'alcalde de la ciutat, Vicenç Capdevila, signada pel mateix degà, Antonio de Moragas, en la qual mostrava la seva oposició a la revisió del Pla Parcial en els termes que plantejava l'Ajuntament. En aquest sentit, avisava al consistori hospitalenc de la manca manifesta d'equipaments. *Los standards [sic] que resultan del equipamiento propuesto están por debajo de las necesidades reales del sector, y, aún cuando la localización de nuevos solares aptos para este uso, puede parecer difícil, es imprescindible plantear el rescate de zonas todavía libres antes de que se produzca la de-*

77

Una imatge del carrer Teide, a tocar de les vies, del 1979 / Fotografia cedida per l'AVV Distrito IV

*finitiva colmatación de todo el barrio*⁸⁵. És més, un membre del mateix Col·legi d'Arquitectes va visitar el Centre Social el maig del 1974 per exposar als veïns els punts de vista de l'organisme, segons consta en una notícia publicada a *El Noticiero Universal* el maig d'aquell any. Així i tot, el ponent d'Urbanisme de l'Ajuntament, José Fossas, va dir al Ple del ju-

liol del 74, durant el qual es va aprovar el Pla Parcial per a la Florida, que les pors dels veïns eren "infundades" i que l'ordenació no afectava els edificis amb més alçada, sinó més aviat als habitatges més antics i a solars sense edificar. Per la seva banda, els veïns afectats per les expropiacions al·legaven que volien un habitatge en les mateixes condicions i al mateix barri. En una entrevista a *Diario de Barcelona*, els afectats reconeixien que les seves cases, ubicades a Felipe Pedrell i que el Pla Parcial catalogava de "ruïnoses", eren antigues, però que els permisos d'obres feia més de 15 anys que estaven congelats.

85. Aquest document, així com l'altre referent al Centre Social, forma part de l'abundant documentació que l'Associació de Veïns de la Florida va lliurar recentment al Centre d'Estudis de l'Hospitalet per al seu arxivament i classificació, i que pot ser consultada a la seu de l'entitat.

*Nos parece una injusticia que cincuenta familias tengamos que pagar con nuestros hogares lo que va a ser un beneficio para todos*⁸⁶. De fet, l'Ajuntament els pagava 150.000 pesetes d'indemnització, tal com constava a la documentació del Pla Parcial. Sigui com sigui, l'important d'aquest estira-i-arroisa és veure com la manca de planificació urbanística va comportar una sèrie de problemes per al veïnat que, d'alguna manera, encara avui dia s'arrossegueu.

Els veïns, amb tot, tenien molt clar que no volien més blocs. "L'enemic eren les constructors que volien construir molts blocs i guanyar diners. Això ho tenien claríssim les associacions d'aquell moment. I per fer-ho tallaven els carrers i feien accions contundents", assenyala Manuel Domínguez durant la quarta sessió del taller d'història. Juan Carlos Valero, periodista i natural de la Florida, rescata de la memòria la lluita per evitar que es construïssin més torres de pisos en l'àmbit de l'avinguda Masnou. *¿Saben dónde está la comisaría de los Mossos y Hacienda? Pues ahí iban unas torres más. Los vecinos, organizados por el Centro Social, logramos paralizarlo porque tiramos las vallas, la manifestación tiró las vallas de las obras. Y el Ayuntamiento se vio obligado a negociar y buscar una salida. Y la salida fue ceder los equipamientos que ahora hay allí*, relata en la mateixa sessió del taller. També fa esment a la lluita per evitar que construïssin un edifici a l'actual plaça de la Llibertat. *Los vecinos paramos el tercer*

bloque de la plaza de la Libertad, y pusimos un cartel de cartón para bautizarla. Y así se quedó, destaca. "Un dels èxits de l'Associació de Veïns és que a la plaça de la Llibertat no hi hagués un bloc al mig", afegeix en aquest sentit el Manuel. "Les accions al carrer molesten al poder, tant en dictadura com en democràcia. Així s'han aconseguit les coses en aquesta ciutat", remarca.

En aquest context de dificultats relacionades amb l'habitatge a la metròpolis —un informe de Càritas del 1966 xifrava en 150.000 els habitatges que feien falta a la província de Barcelona⁸⁷— destaquen algunes iniciatives privades d'empreses que van construir promocions de pisos per als seus treballadors. Tenim els exemples de la fàbrica Roca a Viladecans, a través de l'anomenat Poblats Roca, o les cases de la Seat a la Marina de Barcelona. Al barri en tenim un cas similar, com són els blocs que FECSA va edificar per als seus empleats el 1957. Es tracta d'11 edificis que estan ubicats a l'avinguda Primavera, en dues fileres sobre uns terrenys que pertanyien a l'empresa des que s'hi van instal·lar els cables d'alta tensió a la zona, dècades enrere. Aquestes edificacions estan situades al costat de la parròquia de Nostra Senyora de la Llum, que la mateixa companyia va encarregar-se de finançar, a més del Centre Social, dues entitats que mereixen un apartat específic al qual el lector arribarà d'aquí a poques pàgines. Amb tot, el dia 1 de juny del 1960, l'arquebisbe de

86. *Diario de Barcelona*, 22/3/1974.

87. Arxiu Càritas Diocesana de Barcelona (ACDB), 101.05.05.01. 008/11, *Informe sobre el barrio de La Florida* (L'Hospitalet de Llobregat), 1966.

Venda ambulat al mercat de 'los Pajaritos', el 1965. Es veu molta gent al voltant de les parades i els edificis de l'actual carrer Parc dels Ocellets, abans Mare de Déu de Núria / AMHL 901 AF 0003079 /a.Adela Sendra Ferrer /d.Felix Sandoval Candelas

Barcelona, Gregorio Modrego, va inaugurar un centre de culte que funcionava en barracots des del 1955, quan va ser erigit, i que durant anys va ser l'únic equipament del barri.

La manca de pisos per allotjar a les famílies va portar a la pràctica del relloguer d'habitacions, mitjançant la qual famílies senceres havien de viure en una mateixa estança. Ens ho explica Manuel Domínguez durant la primera sessió del taller d'història del barri. "Això era normal. En el pis del costat [*del dels seus pares*], que també hi havia una família amb molts fills, a més a més llençaven mata-

lassos a terra i els llogaven per dormir. La gent venia, i els primers dies que arribaven, dormien en el terra. Després, a poc a poc, es buscaven la vida i ja milloraven. Però és que això era general a tot". A més, recorda que hi havia qui comprava un terreny, sobretot a Pubilla Cases, on es construïa una casa i en llogava alguna habitació. El Manuel ho sap bé perquè la seva família va viure aquesta experiència en arribar a l'Hospitalet. Però l'habitació que van llogar no reunia les condicions necessàries, i durant la gran nevada del 1962 la neu els hi va entrar fins al menjador. "Quan surt per la televisió la nevada del 62 i la gent

Una imatge d'un establiment de la Florida, de data indeterminada / CELH

esquiant pel carrer Balmes, jo sempre penso que eren els rics, que igual s'ho van passar bé. La meva família no s'ho va passar bé", relata. La Natividad Guitérrez, participant dels tallers d'història, fa referència també a una casa del carrer Piera, on vivien els seus sogres i que era rellogada. Per altra banda, i com passa sempre en situacions d'extrema necessitat, la picaresca i la maldat entren en joc. El mateix Manuel recorda que qui va llogar-los la casa del carrer Aigües del Llobregat, ja a la Florida, els va fer pagar una entrada, quelcom il·legal. "Eren estafes a la gent que venia i no sabia", lamenta.

La prehistòria comercial del barri

Unes ratlles més amunt hem comentat que durant anys la parròquia va ser l'únic equipament que hi havia al barri. L'únic lloc, més enllà del carrer, on els veïns podien socialitzar. El 1959, però, es va fer un pas endavant en aquest sentit amb la inauguració del Mercat de la Florida, un equipament que responia a la necessitat de proveir una població que estava creixent de manera exponencial. Fins aleshores, la presència del comerç a les Planes i la Florida havia estat més aviat testimonial, amb alguns queviures que van anar apareixent a partir de la dècada dels anys 30.

Ho va explicar Aurora Agustina fa uns anys. “Hi havia un forn prop del nostre carrer i era de tota la vida, i de botigues n’hi havia un parell de ‘colmados’ al carrer Llevant on anàvem a buscar racionament [...] Aquestes botigues van durar fins a l’any 45 o potser 50”⁸⁸. A més, els habitants del barri tenien —i això fins fa no gaire continuava sent així— el costum d’anar a comprar a Collblanc. Això últim ho corrobora Emilio Marlés, que va començar a treballar a la parada que els seus pares van obrir al mercat i va arribar a ser-ne el president. “Abans de la inauguració, la gent anava a comprar a Collblanc o a les botiguetes, poques, que hi havia. La gent es va queixar i l’ajuntament va decidir construir el mercat”⁸⁹. Per tot plegat, l’Ajuntament va aprovar l’agost del 1955⁹⁰ l’expropiació forçosa d’un solar propietat de Matías Muns Ballesteros, ubicat entre els terrenys de FECSA i el carrer Enginyer Moncunill, per fer-hi el mercat. A l’acta municipal d’aquella sessió plenària consta que la finca té 98.338 pams quadrats, uns 5.140 metres quadrats, i que seria expropiada per una quantitat de 540.861 pessetes. L’edifici antic va ser obra de l’arquitecte municipal, Manuel Puig, però va haver de ser enderrocat el 2008 a causa dels problemes d’aluminosi que afectaven l’estructura. És per aquesta raó que els paradistes van haver de traslladar-se a una carpa provisional entre els carrers Enginyer Moncunill i Florida, on van estar fins al 2016, quan es va inaugurar el nou equipament. Ales-

88. *La Florida. La historia contada por su gente...*

89. *Ibidem.*

90. AMHL 101_Actes del Ple_19550810_EX, *Acta del Ple 1955/08/10*

hores, els comerciants van celebrar la construcció del nou mercat, atès que les instal·lacions provisionals on hi eren havien quedat obsoletes. El nou edifici compta amb 18.000 metres quadrats, un supermercat d’una coneguda marca i un espai per fer-hi exposicions i tallers. En l’actualitat, aquest mercat és una de les puntes de llança del projecte L’Hospitalet 6.0 de transformació digital dels sis districtes de la ciutat i de combat de la bretxa digital. En aquest sentit, està previst que la segona planta d’aquest mercat aculli un espai de formació digital per a ús de les entitats i el veïnat.

Per altra banda, i davant el continu creixement poblacional, l’Ajuntament va construir el segon mercat del barri, el del Torrent Gornal. Es va construir entre els anys 1967 i 1968, i va ser definitivament inaugurat el novembre del 1969, amb 132 parades interiors i 126 d’exterior. Va ser renovat el 1996 i el 2003, tot i que actualment viu una etapa de cert ensopiment en comparació amb el seu homòleg de la Florida.

L’obertura dels mercats i de botigues va animar la vida de barri. Eren indrets on els veïns coincidien, xerraven i es posaven al dia, més enllà de fer la compra. A més, els botiguers esdevenien autèntics radars de la vida comunitària, detectant problemàtiques i dificultats i ajudant els seus clients —i també veïns— quan era necessari. De fet, durant la primera sessió del taller d’història va sorgir una interessant conversa entre dos dels assistents. Un intercanvi de paraules espontani i natural. D’aquells on surten informacions suculentas

per a una investigació com aquesta. La van protagonitzar Pepe Balaguer i José Antonio Contreras, veïns de les Planes. El Pepe, que havia agafat el micròfon per compartir les seves vivències, va recordar que la seva mare, Mariluz, havia tingut una botiga al número 3 del carrer Sant Francesc Xavier. El José Antonio va sortir al pas per dir que recordava la seva mare i l'establiment. La qüestió és que durant aquella conversa, que reproduïrem més avall, el Pepe va explicar que la seva mare fiava a les clientes. *Fiaba mucho, pero siempre había la confianza de que a final de mes liquidaban lo del mes anterior.* Ho diu per posar de manifest l'esperit de comunitat que hi havia aleshores. *Había una gran confianza, por un lado, pero que luego la gente respondía.* La seva mare va regentar la botiga durant 18 anys, del 1954 al 1972, quan va agafar una carnisseria al Mercat del Torrent Gornal. *Sigui com sigui, qui promet s'obliga; a continuació reproduïm la conversa, en la qual, a més, apareix una famosa personalitat de l'esport que va viure al barri...*

Pepe Balaguer: Yo vivía aquí al lado, en San Francisco Javier. ¿Hay alguna mujer de San Francisco Javier por aquí? Yo estuve viendo aquí, en San Francisco Javier con Islas Canarias, hasta el 1972, desde 1963 hasta 1972. Y mi madre tenía una tienda aquí, en el mismo San Francisco Javier, número 3. Tenía una tienda que estuvo 18 años, desde el 1954 hasta el 1972.

José Antonio Contreras: *¿Qué tienda era?*

PB: *Tú la conoces, la Mariluz. ¿Sabes? ¿Te a-*

cuerdas, una tienda de alimentación? Porque yo me acuerdo de ti.

JC: *¿Una mujer delgada?*

PB: *¡Sí!*

JC: *Al lado de la vaquería.*

PB: *¡Sí! ¿Te acuerdas que estaba el bar salido? El bar estaba fuera, ¿te acuerdas? Parecía que estuviera en medio de la calle el bar que había, en el número 1.*

JC: *Y al lado la vaquería.*

PB: *Sí, sí. Mi madre era la Mariluz. Se murió el año pasado. Lo digo porque entre la comunidad gitana tenía muchas clientas. Pues eso, que se murió el año pasado. Aquí es donde estaba el barracón aquel de madera, que era de un color verde. Era muy cerca, aquí [a l'actual emplaçament del Centre Municipal Ana Díaz Rico, als Blocs], ¿no? Era una especie de colegio.*

JC: *Aquí había una plazoleta. Creo que estaba más para arriba.*

PB: *Oye, y el otro día salió el Manolo Orantes, el tenista. ¿Verdad que él vivía aquí, de joven? Cuando vino del pueblo de Granada.*

JC: *Vivía en los pisos amarillos, al lado de la calle San Francisco Javier.*

PB: *Te lo digo porque algunas veces me decía algún chaval, oye, mira el coche, y venía con*

un deportivo de color rojo. ¡Ostia, que viene el Orantes! ¿Te acuerdas? Porque yo me acuerdo de ti.

Les condicions de vida: era una calle de barro

La vida de barri, tanmateix, no era tot flors i violes. Si bé hi havia un sentiment de comunitat que es va anar enfortint amb els anys i que era fruit d'un còctel d'identitats i procedències que es va servir a la Florida i les Planes, el creixement demogràfic i urbanístic sobtat va comportar una sèrie de problemes relacionats, com hem dit amb anterioritat, amb manca de serveis bàsics per a la població. A tot plegat s'afegia l'avinentesa social i política dels anys 50: un país enfonsat en la pobresa i regit per un règim dictatorial que pretenia auto abastir-se i aïllar-se del món. Als anys 50 la producció agrícola encara no s'havia recuperat i el racionament dels productes de primera necessitat va allargar-se fins al 1952. Per la seva banda, la producció industrial va anar recuperant els nivells anteriors a la guerra, però no així els salaris. Per tot plegat, el mercat negre, el famós estraperlo, continuava vigent, atesos els forts marges que proporcionava als impulsors i el *laissez faire* de l'administració. L'augment de població, a més, no havia vingut acompanyat d'una política d'habitatge adequada que donés resposta a la forta demanda. És per aquesta raó que sorgiren diversos nuclis de barraquistes arreu de la ciutat, un dels quals al pont de Matacavalls, que connecta el barri amb Sant Josep, com hem explicat en capítols anteriors.

Un dels records que més posen de manifest els participants dels tallers d'història són els carrers sense asfaltar. Miguel Palomeque fa memòria i assegura que el carrer Llevant, abans de fer els blocs on hi ha el bar Louisiana, *era una calle de barro*, i que hi havia de passar a vegades amb zancos. L'Ángeles Manero viatja als 60 i ho corrobora. *Eran en aquella época las calles sin asfaltar, sin luz. Estaba todo que si salías de noche tenías que mirar dónde ponías los pies, porque te podías caer.* I la cosa es complicava si plovia, ja que el fang i les aigües residuals feien acte de presència. *Yo recuerdo que por delante de la Iglesia pasaban las aguas que corrían para abajo, por en medio de la calle. Cuando llovía era peor,* va testimoniar mossèn Murillo als joves del Fontserè fa uns anys. En aquesta línia es mou el relat de la Gloria López, participant del primer taller d'història: *Aquí cuando llovía, por la calle Primavera bajaban riadas de agua enorme, todo barro, sucio.* I seguint amb el líquid vital, la Natividad Gutiérrez, fins i tot, recorda l'existència d'un bassal on anaven a agafar aigua els anys 50. *Aquí al lado mismo había una casita de payés y había una balsa de agua muy grande. Lo recuerdo bien porque como era pequeña, me metía siempre. Ahí cogíamos el agua, y pasaba la riera por debajo y ahí se iba a lavar.*

A més, la connexió de les Planes i la Florida amb la resta del món era deficient. El barri vivia en una situació d'aïllament, i els seus habitants es vinculaven al nucli poblat més proper, on feien vida. Això es feia palès en l'àmbit del comerç i amb el costum dels veïns del

barri d'anar a comprar a Collblanc. Per altra banda, el metro finalitzava a Santa Eulàlia i no va arribar al barri fins gairebé els anys 90, el que dificultava la mobilitat dels treballadors. "Per arribar a Barcelona havies d'anar fins a Collblanc. Anar a Barcelona era *tela marinera*", reconeix Clara C. Parramon als alumnes de l'Institut Fontserè en el cinquè taller d'història. La Natividad Gutiérrez, que va arribar a l'Hospitalet a principis dels 50 amb 12 anys, recorda com anava a la plaça de Catalunya de Barcelona a treballar. *Cogíamos el tranvía de madera, que era lo que había*, diu, segurament referint-se al que hi havia a Collblanc, tal com va deixar palès l'Aurora Agustina fa pocs anys. "Quan anàvem a Barcelona, als anys quaranta i més tard també, havíem d'anar fins als tramvies. No hi havia res més. A Collblanc. Passats els burots"⁹¹. Al seu torn, l'Ángeles Manero fa una radiografia concisa del que era el transport al barri a la dècada dels 60. *No teníamos metro, por supuesto. Teníamos unos autobuses que iban hacia el metro, a Santa Eulalia. Hacíamos unas colas tremendas para coger el autobús y nos llevaban a Santa Eulalia, a la estación del metro, que era lo que teníamos más cerca. Tampoco existía la Línea 5, cuando yo vine. Carolina Aguado ja va fer referència a aquestes llargues cues fa uns anys. Y había tanta gente para coger el metro que llegaba la cola fuera del Puente [de Santa Eulàlia] y a veces mi hermana y yo nos teníamos que ir andando a la Bordeta*⁹². En aquest sentit, la manca de transport públic al barri també va comportar situacions de perillositat

per als veïns, que sovint havien de travessar les vies per anar a l'Ajuntament o bé les recorrien per guanyar temps per anar a la feina a Barcelona, com una dreuera. Amb els anys, i com veurem seguidament, els veïns es van organitzar per reclamar serveis bàsics com el transport públic, però també centres de salut, escoles, la creació d'àrees verdes als solars on hi havia hagut indústries i una solució per als Blocs Florida, que poc després de la seva construcció van començar a patir problemes estructurals que van ser la llavor d'un incipient moviment veïnal. Girem pàgina, llavors, i entrem en matèria reivindicativa.

91. La Florida. La historia contada por su gente...

92. *Ibidem*.